

ІМУНІТЕТ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

**ГАНЕНКО Ігор Сергійович - здобувач Донецького юридичного інституту
МВС України**

DOI:10.32782/LAW.2019.3.16

УДК: 343.143.4

В статті розглянуті актуальні питання реалізації імунітету священнослужителів в кримінальному провадженні. Розглянуті ключові, на думку автора, правові аспекти цього виду свідельського імунітету. Увага зосереджена на суттєвій складовій імунітету священнослужителів в кримінальному провадженні, розглянуті актуальні питання формування його сутності в рамках кримінального процесу. Проаналізовані сучасні нормативні критерії регламентації імунітету священнослужителів в кримінальному провадженні, запропонована авторська точка зору щодо подальших змін в чинному кримінальному процесуальному законодавстві.

Ключові слова: свідельський імунітет, імунітет священнослужителів, таїнства ісповеди, релігійні конфесії; вторгнення в сферу міжособистісних, релігійних відносин.

Вступ

Визначення імунітету священнослужителів є одним з найбільш дискусійних питань у дослідженні інституту імунітету у кримінальному процесі. Складність цього питання полягає саме у вразливості міжособистісних, релігійних відносин у суспільстві. За цих умов перед державою стоїть завдання коректного врегулювання цієї сфери особистісних відносин та створення умов для якомога меншого негативного впливу на них з боку держави під час

здійснення кримінального провадження за вчиненими злочинами.

Метою статті є висловлення та обґрунтування особистої точки зору щодо питання імунітету священнослужителів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи питання визначення сутності окремих різновидів свідельського імунітету, ми хотіли б окрему увагу приділити імунітету священнослужителів про відомості, одержані ними на сповіді віруючих (п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК). Слід зазначити, що питання імунітету священнослужителів є вельми дискусійним у теорії кримінального процесу. Одним з питань є відносність або абсолютність цього різновиду кримінального процесуального імунітету. Так, Л. Д. Удалова з приводу цього питання зазначає, що виходячи зі змісту ч. 3 ст. 65 КПК України, у якій є посилання на п. 5 ч. 2 цієї статті, слід, що священнослужителя можна звільнити від обов'язку зберігати таємницю сповіді особою, яка довірила йому ці відомості. З таким правовим регулюванням, як вважає Л. Д. Удалова, не можна погодитися, тому що таємниця сповіді є абсолютною. Вона наголошує, що з ч. 3 ст. 65 КПК України необхідно виключити посилання на п. 5 ч. 2 цієї статті. Слід зазначити, що у п. 1 ч. 1 ст. 69 КПК 1960 р. також було встановлено, що священнослужителя можна звільнити від обов'язку зберігати професій-

ну таємницю особою, яка довірила йому ці відомості [1, с. 287]. Аналогічної точки зору дотримується В. В. Король, який зазначав, що вказівка на можливість звільнення священнослужителів від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, «грубо порушує основи християнської релігії і є прямим втручанням держави у справи церкви» [2, с. 124].- А. Ф. Коні, досліджуючи питання імунітету священнослужителів, наголошував, що можливість розкриття злочину та встановлення провини приносяться в жертву необхідності високого та просвітницького значення сповіді. Закон тисячу разів правий, не допускаючи спотворення таїнства каяття зверненням його у тимчасове та випадкове знаряддя дослідження злочину [3, с. 53].

Розглядаючи вказане питання, на нашу думку, надання імунітету священнослужителя абсолютного змісту було б не зовсім виправданим рішенням з боку законодавця. Абсолютизація цього різновиду імунітету створюватиме ситуацію, за якою відносини між священнослужителем та віруючим визначатимуться державою вище за правовідносини, що виникають у межах кримінального провадження, створюючи «касту недоторканих». На нашу думку, розгляд питання щодо абсолютизації імунітету священнослужителя в кримінальному провадженні має відбуватися з урахуванням умов чинного Конституційного положення у вигляді можливого обмеження законом права людини на свободу світогляду і віросповідання в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей (ст. 35 Конституції).

Враховуючи це положення, автори основного закону держави передбачають умови обмеження права на свободу світогляду і віросповідання через те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції). Керуючись цими положеннями, розробниками кримінального

процесуального кодексу дотримано ключових положень Конституції та передбачені умови обмеження права на свободу світогляду і віросповідання (ч. 3 ст. 65 КПК).

Як вбачається, більш слушним є наступний підхід до визначення сутності імунітету священнослужителя. Так, Ю.К. Орлов зазначає, що аналіз імунітету священнослужителя дозволяє дійти висновку, що він за своїм змістом є відносним. Тобто священнослужитель може як відмовитись від надання свідчень, так і надати їх [4, с. 101].- Досліджуючи вказане питання Т.М. Москолькова наголошувала, що при всієї повазі до ритуалу сповіді, не можна забувати, що релігія відокремлена від держави. Таємницю сповіді гарантує не держава, а церква або інша релігійна організація. Держава лише надає їм таку можливість. Ніякої відповідальності за порушення таємниці сповіді будь-якою особою держава не несе та будь-яких санкцій не застосовує. Все це справа релігійних організацій. Вона ж встановлює всі правила сповіді. Можливо, у якійсь з релігійних організацій допустиме вилучення із загальних правил, можливо, якийсь окремих священнослужитель вирішить за необхідне порушити зазначені правила, переслідуючи мету рятування життя інших людей. І не справа держави щось вказувати релігійним організаціям, це виключно її компетенція. Держава лиш повинна створити релігійним об'єднанням усі умови для виконання всіх їх таїнств та обрядів, а як вони цією можливістю скористаються, який встановлять порядок – це вже їх справа [5, с. 50].

Наведені точки зору щодо відносності імунітету священнослужителя, як на наш погляд, є більш слушними щодо визначення сутності цього різновиду імунітету учасників кримінального провадження. При цьому наведені позиції, на нашу думку, мають декілька суперечливих моментів. Так, твердження Ю.К. Орлова щодо дискреційності надання свідчень священнослужителем під час кримінального провадження суперечать положенню чинного кримінального процесуального законодавства України. Відповідно до ч. 3 ст. 65 КПК, особи, яким довірено професійну таємницю,

можуть бути звільнені від обов'язку її зберігати особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості. Зазначене положення свідчить про те, що довірена особа позбавляється тягара зберігати професійну таємницю, однак це не означає, що після цього факт надання процесуально важливої доказової інформації слідчому, прокуророві чи суду залежатиме від волі такої особи. На наше переконання за умов звільнення особи від обов'язку зберігати таємницю, вона не втрачає процесуального статусу свідка у кримінальному провадженні, а тому на неї розповсюджуються кримінальні процесуальні обов'язки на рівні з іншими свідками. За цих умов позбавлений від обов'язку зберігати таємницю свідок кримінального провадження зобов'язаний надати таку інформацію особі, яка провадить кримінальне провадження. При цьому надана інформація має бути достовірною. В іншому випадку такий свідок нестиме кримінальну відповідальність згідно зі ст.ст. 384, 385 КК України.

Частково погоджуючись з поглядами Т.М. Москалькової щодо визначення правил здійснення релігійних ритуалів виключно релігійними організаціями, все ж важко погодитись із твердженням про те, що таємницю сповіді гарантує не держава, а церква або інша релігійна організація. Слід наголосити, що під час здійснення кримінального провадження саме держава забезпечує реалізацію права зберігати професійну таємницю свідком. Виключно державою встановлений і нормативний порядок позбавлення цього права. Поза межами кримінальної процесуальної діяльності державу, в особі її представників з боку осіб, що провадять кримінальне провадження, фактично не турбує факт наявності таємниці сповіді та порядок її зберігання окремою особою. За таких умов, дійсно, самі релігійні організації роблять це самостійно. Проте за фактом вчинення кримінального правопорушення таємниця сповіді стає частиною, елементом кримінальної процесуальної діяльності, а отже й її охорона та розголошення мають визна-

чатись виключно положенням вітчизняних нормативних актів. Держава повинна мати у своєму арсеналі важелі впливу на діяльність релігійних організацій переслідуючи за мету досягнення завдання кримінального провадження визначеного у ст. 2 КПК.

У цьому аспекті важко погодитись з К.А. Дворжицьким, який відстоював позицію за якою священнослужитель може бути викликаний для допиту стосовно змісту сповіді, але зобов'язаний надавати свідчення лише в тому випадку, якщо це необхідно для виправдання невинно запідозреного в злочині [6, с. 4]. По-перше, як ми вже зазначали, священнослужитель, який позбавлений обов'язку зберігати таємницю сповіді, втрачає можливість користуватись імунітетом від надання свідчень щодо її змісту, а тому повинен надавати належні показання особі, що провадить кримінальне провадження. По-друге, досить суперечливим є погляд автора на обставину, яка має спонукати священнослужителя до надання свідчень під час кримінального провадження. Мова йде про уявний статус «невинно запідозреного в злочині». За цих умов є незрозумілим яким чином та за якими критеріями священнослужитель визначатиме, що певна особа є саме «невинно запідозреною у вчиненні злочину»? Автор, на жаль, не розтлумачує свою позицію. Зі свого боку вважаємо за потрібне наголосити, що під час кримінального провадження не можна прив'язувати до поглядів третіх осіб (священнослужителів зокрема) факт визначення конкретної особи у вчиненні злочину та набуття нею статусу підозрюваної особи. Визначати, яка саме особа вчинила злочин, та притягувати її до кримінальної відповідальності є виключною компетенцією уповноважених державою осіб. На даний час священнослужителі на належать до їх переліку, а відповідно за умов позбавлення їх обов'язку зберігати таємницю сповіді повинні надавати будь-яку інформацію, яка цікавить правоохоронні органи та суд, враховуючи як інформацію, яка викриває окрему особу у вчиненні злочину, так і виправдовує її.

Продовжуючи розгляд питання визначення сутності імунітету священнослужите-

ля, доцільно навести позицію А. Петуховського, який наголошував наступне. Так, на думку автора, імунітет має розповсюджуватись не на всіх священнослужителів, а лише на тих, які перебувають у релігійних організаціях, які зареєстровані державою. Автор зазначає, що, по-перше, за таких умов окреслене правило цілком відповідає вимогам законодавства. По-друге, держава може гарантувати права лише тих організацій (у тому числі релігійних), правомірність існування яких вона визнає. Лише на священнослужителів таких організацій має розповсюджуватись заборона їх допиту щодо таємниці сповіді. По-третє, священнослужитель повинен мати відповідний духовний сан та посідати відповідну посаду [7, с. 49]. На наш погляд, у цілому слід погодитись з автором, який згрупував ключові критерії визначення імунітету священнослужителя в кримінальному процесі.

Спираючись на вказані критерії, серед науковців існує точка зору, за якої свідоцьким імунітетом слід наділяти лише священників християнських релігійних об'єднань, оскільки сповідь як релігійний ритуал визнається не всіма, але в основному християнськими віросповіданнями [7, с. 49]. Таке твердження, як на наш погляд, викликає певні запитання. Так, стосовно розповсюдження таємниці сповіді на християнські релігійні об'єднання передбачає, що таємницею сповіді користуватимуться священнослужителі всіх течій християнства, а саме католицизму, православ'я та протестантизму. Ці перераховані релігійні течії дійсно передбачають можливість використання такого обряду як сповідь. Цей релігійний захід реалізується у вказаних релігійних течіях за ідентичним сценарієм, невід'ємною частиною якого є наявність фактору таємниці, тобто посвячення у зміст сповіді обмеженого кола осіб. За загальним правилом це коло обмежується двома особами: тим, хто сповідується, та представником церкви, якому сповідується відповідна особа. Проте з цього правила є суттєве виключення на якому слід зосередити увагу. Так, у протестантизмі практикується як приватна, так і публічна сповідь. Приватна сповідь - сповідання гріхів наодинці з пастором

або проповідником. Публічне визнання гріхів відбувається під час богослужіння і в більшості протестантських громад є його невід'ємною частиною. До Святого причасття допускаються тільки ті віруючі, які сповідували свої гріхи (тому на богослужінні зі Святим Причастям публічна сповідь є неодмінно присутньою), при цьому необхідність сповіді і покаяння не залежить від тяжкості вчиненого гріха, оскільки в протестантській теології робиться акцент, що будь-який гріх є тяжким гріхом [8]. Отже, під час публічної сповіді в таємницю посвячується певне коло осіб.

Слід наголосити, що чинний КПК не роз'яснює, за яких умов отримана сповідь наділяє священнослужителя імунітетом від надання свідчень щодо її таємниці. У законі не зосереджено увагу та тому, чи має сповідь бути приватною або публічною. На наше переконання, потребує вирішення з боку законодавця, з метою уникнення непорозумінь між представниками держави в особі державних органів, що здійснюють кримінальне провадження та віруючими особами. Тим більш враховуючи масовість розповсюдження цієї релігійної течії, подібні непорозуміння можуть набувати суттєвого суспільного розголосу. Необхідно додати, що на даний час протестантизм в Україні — друга за кількістю віруючих група християн після православних; перевищує за чисельністю католиків. За різними дослідженнями в Україні протестанти складають від 1,3% до 2,4% населення. Підрахунок кількості протестантів важкий тим, що не всі протестантські церкви та групи офіційно зареєстровані та ведуть докладну статистику членів. Водночас, станом на 2013 в Україні налічувалось 10 613 протестантських церков, що становило 28,7% від усіх релігійних об'єднань України. На даний час це суттєво не змінилося [9].

Додатково до питання, яке розглядається, слід додати, що позиція щодо наділення свідоцьким імунітетом лише священників християнських релігійних об'єднань певною мірою наділена дискримінаційним змістом. За такого розуміння окресленої проблематики, священнослужителі, наприклад, ісламської та інших релігійних течій

залишаються осторонь питання, що розглядається. У цьому аспекті й автори чинного КПК, регламентуючи зміст імунітету священнослужителів від надання свідчень щодо таємниці сповіді, також робили наголос саме на особливості здійснення релігійних обрядів у християнській релігії. Так, поняття «сповідь» є притаманною саме християнській релігії. Наприклад, в ісламі сповідь може називатися «тауба». Схожим (але не ідентичним) поняттям в ісламі може при певних обставинах вважатися прохання про прощення (пошук прощення Бога - Аллаха), яка називається «істігфар». Деякі трактують істігфар як проголошення слів прохання про прощення. Сповідь у гріхах здійснюється перед Богом, а не перед людиною, крім принесення (прохання) вибачення жертві гріха [10]. Отже, регламентуючи імунітет священнослужителів від розголошення таємниці сповіді, законодавець здебільшого опікується правами осіб, які належать до християнської релігійної течії, що робить такий підхід не достатньо зваженим та таким, який потребує відповідного корегування з урахуванням особливостей інших релігійних напрямів та течій.

Висновки

Враховуючи вищевикладене, слід наголосити, що питання щодо визначення змісту імунітету священнослужителів у кримінальному провадженні є вельми дискусійним у сучасній кримінальній процесуальній дійсності нашої держави. Це пов'язано зі складністю та багатокомпонентністю цього різновиду свідоцького імунітету в кримінальному процесі. Також врегулювання імунітету такої категорії свідків у кримінальному провадженні, як священнослужителі, потребує від законодавця обережного підходу щодо нормативного його визначення, адже будь-які «необережні» дії в цьому напрямі з великою долею імовірності викликать резонанс у суспільстві та набуватимуть широкого розголосу. Попри це, на наше переконання, зводити імунітет священнослужителів до категорії його абсолютизації було б неправильним кроком, адже в цьому аспекті в межах реалізації саме свідоцького імунітету в криміналь-

ному провадженні, привілейованість священнослужителів не відповідала б загальній, нормативній парадигмі визначення імунітету свідка в кримінальному процесі. Отже, нормативні правила реалізації імунітету свідка у кримінальному провадженні в рівній мірі мають стосуватися й імунітету священнослужителів у кримінальному провадженні. Додатково слід наголосити на необхідності нормативного врегулювання визначення «сповідь віруючих» з урахуванням існування та функціонування в Україні інших, крім християнських, релігійних течій.

Література

1. Удалова Л.Д. Свідоцький імунітет за новим КПК України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, 2013. № 1. С. 287.
2. Король В.В. Засада гласності кримінального судочинства України : поняття, зміст, підстави, обмеження. Івано-Франківськ, 2003. 221 с.
3. Кони А.Ф. Нравственные начала в уголовном процессе. Собрание сочинений. Том 4. Москва : Юридическая литература, 1967. С. 53.
4. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Науч.-практ. пособие. Москва : Проспект, 2000. 138 с.
5. Москалькова Т.Н. Этика уголовно-процессуального доказывания. Москва : Право, 1996. С. 50.
6. Дворжицкий К.А. О допросе священника в качестве свидетеля. Судебная газета, 1985. № 38. С. 4
7. Петуховский А. Свидетельский иммунитет : проблемы развития процессуального института. Российская юстиция, 2003.- № 9. С. 49
8. Сповідь в християнстві. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Исповедь_в_христианстве
9. Протестантизм в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Протестантизм_в_Україні
10. Сповідь. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Исповедь>

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто актуальні питання реалізації імунітету священнослужителів у кримінальному провадженні. Розглянуто ключові, на думку автора, правові аспекти цього різновиду свідочького імунітету. Зосереджено увагу на змістовній складовій імунітету священнослужителів у кримінальному провадженні, наголошено на актуальних питаннях формування його змісту в межах кримінального процесу. Проаналізовано сучасні нормативні критерії регламентації імунітету священнослужителів в кримінальному провадженні запропонована авторська точка зору щодо подальших змін до чинного кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: свідочький імунітет, імунітет священнослужителів, таїнства сповіді, релігійні конфесії; вторгнення у сферу міжособистісних, релігійних відносин.

The article deals with topical issues of the implementation of the immunity of clergy in criminal proceedings. The author considers the key legal aspects of this kind of witness immunity. Attention is focused on the substantive component of the immunity of the clergy in criminal proceedings, and the urgent issues of forming its content within the criminal process are emphasized. The modern normative criteria for the regulation of the immunity of clergy in criminal proceedings have been analyzed, the author's point of view on

further changes to the existing criminal procedural legislation has been proposed. The author considers the expediency of defining the clergyman's immunity precisely within the limits of his relativity, since bringing him to the rank of absolute will necessarily give rise to privileges in criminal procedural relations, which in their content will differ substantially from those already existing. Such inequality in the amount of legal personality of immunity witnesses in criminal proceedings will create a significant legal imbalance within the regulation of the functioning of the immunity institute in criminal proceedings. Therefore, it is proposed to consider the exercise of the clergyman's immunity in criminal proceedings within the limits of his relativity. This aspect will allow this kind of witness immunity to be perceived as equal to the other parts of the institute of immunity in criminal proceedings. The article further focuses on the sacrament of confession. It is emphasized that this religious procedure is characteristic of particular currents of the Christian religion. Against this background, special attention should be paid to the regulatory procedure in criminal proceedings for sacraments of confession or similar religious practices in other religious movements.

Key words: witness immunity, clergy immunity, confession sacraments, religious denominations; invasion of interpersonal, religious relations.